

O p o n e n t s k ý p o s u d e k

na disertační práci Mgr. Václava Němce

Pojem různosti v trojičním konceptu Maria Victorina

Ačkoli sám autor disertace předkládá svou práci jen jako výsledek snahy o detailní rekonstrukci několika pojmů přítomných v teologických spisech Maria Victorina, má jeho hledání a nacházení značný a také aktuální význam nejen proto, že jde o ústřední filosofické koncepty na konci starověku, ale o problémy značně živé i v současném filosofickém diskurzu. Stačí připomenout jen řešení problémů spojených s pojmy identity a různosti nejen v metafyzice, ale též v antimetafyzicky naladěné filosofii jazyka, ale například též Ricoeurovo diktum, že každá perspektivní ontologie musí vzít svůj počátek v Platónových pozdních autokritických dialogích *Parmenidés a Sofisté*. Tyto dialogy tak byly nejen vrcholným projevem ducha pro celé generace antických novoplatóniků, nýbrž jsou stále jedním z nejvydatnějších zdrojů tvůrčí metafyziky, zejména pokud jde o pět tak zvaných velkých rodů z dialogu *Sofisté*. Platónův statečný a nesporně epochální počin položit na roveň velebné totožnosti stejně závažnou různost tak vedl k pozoruhodným výsledkům a důsledkům v rámci ústředního teologického zápasu raného křesťanství – umožnil na vysoké myšlenkové úrovni hájit sounopodstatnost Boha Otce a Boha Syna a tak se zásadně vymezit vůči subordinační teologii ariánů a eusebiánů. Tyto výtěžky zužitkoval vedle jiných podnětů brzy po Victorinovi Aurelius Augustinus, který položil základy pro veškerou spekulaci středověku. Tak lze nejen církevního Otce Augustina, ale s Courcellem též Maria Victorina nazvat duchovním učitelem Západu.

Václav Němec není u nás ovšem první, kdo se naznačenou problematikou zabývá. Má možnost navazovat na práce F. Karfíka a zejména L. Karfíkové, která v roce 2003 uveřejnila studii *Vtělení božského logu podle Maria Victorina*. Autor disertační práce sám pak v minulém roce publikoval stat' *Dvojitý pojem totožnosti a různosti u Platóna / Poznámka k Tímaiovi 35a a jeho novoplatónské interpretaci /*, jejíž výtěžky jsou mimo jiné součástí předkládané práce. V tisku je konečně Němcova kniha *Marius Victorinus: O sounopodstatnosti Trojice / Quod Trinitas homousios sit / Adversus Arium Ib /*.

Předkládaná disertační práce se dělí na čtyři hlavní části, v nichž autor postupně řeší otázky absolutní difference a rodu jsoucna, modality poměru totožnosti a různosti, problém transcendence jedna vůči řádu difference / v rámci dialektiky negativní a afirmativní teologie /, sebekonstituce božské substance a role různosti v sebe – multiplikaci Jedna.

V první části jde o Hadotovu interpretaci Victorinova učení o nejvyšším rodu jsoucna, vůči níž Němec předkládá tři námítky, z nichž třetí, zřejmě nejdůležitější, se týká Porfyria, jenž mohl být v této otázce pramenem Victorinova pojetí jen částečně. Němec souhlasí s Hadotem, že zde Victorinus z Porfyria sice čerpá, domnívá se však, že je třeba Hadota korigovat v tom, že Victorinus nehlásá, že inteligibilní a smyslově vnímatelná jsoucna spadají pod společný rod, nýbrž že veškeré jsoucno má / platónsky / původ v ideji jsoucna – sloveso *být* netrpí homonymitou, nýbrž vypovídá se synonymně, což má zásadní význam pro celý další vývoj ortodoxně křesťansky orientované ontologie.

Ve druhé části předkládané práce autor správně vyzdvihuje značné rozdíly v učeních o rozdílných modalitách totožnosti a různosti. Rozebírá v té souvislosti nejen již zmíněných pět tak zvaných nejvyšších rodů z Platónova dialogu *Sofisté*, ale také mimořádně významné formulace z dialogu *Timaios* / 35a /. Autor disertace výstižně popisuje zápas jednotlivých novoplatóniků o možné rozlišení a pak nějaké systematické plauzibilní utřídění různých významů totožnosti a různosti – na těchto výkladech podstatně záleží pojetí prvního základu všeho a následné mnohosti, jež z takového základu vychází. Punctum saliens všech v úvahu přicházejících novoplatónských a pak též autenticky křesťanských řešení je Platónův názor, že jde při vytváření univerza o spojování různosti s totožností, jež je přinejmenším silně problematické, poněvadž různost je s totožností jako taková nemísitelná a jakékoli spojování je zde násilné. Domnívám se, že pro všechny v práci probírané a také budoucí interpretace je třeba vždy nejdříve rozhodnout, nakolik jde opravdu o novoplatonismus a ne o novoeleatství – v tom smyslu se mi také vždy zřetelněji vyjevuje, že k opravdové dignitě všech složek zmíněných nejvyšších rodů došlo až při zásadní křesťanské revizi ontologie, kde silným počátkem byl právě Victorinus a vyvrcholením Tomáš Akvinský / srovnejme zde zejména jeho Q.d.De Pot, 3, 16 /.

Ve třetí části své práce pak Němec ukazuje, jak na povaze transcendence Jedna vůči řádu difference závisí základní rysy tak zvané negativní či afirmativní teologie ve Victorinově spise *Adversus Arium*. Věnuje zde mimo jiné pozornost výkladům M. Tardieu s tím, že mu vytýká, že přehlíží mnohé významné paralely u Plótina. Pro další vývoj křesťanské teologie má opravdu zásadní význam, že Victorinus na rozdíl od Plótina nepojímá konstituování inteligibilní roviny v řádu difference jako pohyb nevratné descendance, jež s sebou nese vůči Jednu nutně ontologický pokles. Tak se transcendentní Jedno plně vyjevuje i ve druhém Jednu – právě tyto posuny vůči Plótinovi, ale i dalším novoplatónikům využil pak později na základě Victorinových smělejších řešení Aurelius Augustinus.

Čtvrtá část předkládané práce je věnována sebekonstituci božské substance a roli různosti v sebe-zmnožování Jedna, přičemž v ní opět hraje klíčovou roli pojetí pojmu různosti. Znovu se zde správně zdůrazňuje, že u Plótina běží o směřování k periférii bytí, o nedostatečnost a nižší řád jsoucna, takže nelze hovořit než o pejorativním charakteru, kdežto u Victorina je pojem různosti epochálně zbaven všech negativních konotací – a to se všemi neméně epochálními důsledky. V podrobném a mimořádně zasvěceném rozkladu všech těchto přístupů a peripetií spatřuji zásadní význam Němcovy práce, která se tak nedotýká jen dávných duchovních zápasů na švu mezi starověkem a středověkem, ale též novodobých / Hegel a německý idealismus / a také nejsoučasnějších / hlubší povaha diskursů o konsensu a disensu apod. / teologických a filosofických zápolení.

Za pozornost stojí také výklady týkající se vývoje nejrůznějších antických, novoplatónských a křesťanských trojin a triád, jež hrály významnou úlohu ještě v díle a životě J. A. Komenského / srovnej třeba jen jeho již příznačně nazvané *Triertium catholicum* /. Komenského snahy vysoce oceňuje například současná bamberská trinitární škola / H. Beck, E. Schadel /, jejíž široce založená bibliografie *Bibliotheca trinitariorum* by mohla být dobrou pomocí i v dalším Němcově bádání. Jen mimochodem upozorňuji na další aktuálnost podobných sond : podle E. Schadela stojí za většinou neblahých jevů moderny osvícenské vypuzení trinitární dimenze z myšlení moderního člověka – přičemž právě Jan Ámos byl jeden z posledních, kdo se takovému ochuzení ze všech sil vzpíral.

Autor předkládané disertace pracuje vzorně s primární i sekundární literaturou, takže v tomto ohledu mám ani ne tak připomínky jako spíše několik dotazů. Nenašel jsem zmínku o pracích M. Schmause, překladatele Augustinova díla *De trinitate* do němčiny a autora četných studií o trojiční a triadické spekulaci. Zdá se mi, že pro Němcovo hledání a zejména pro některé definitivnější formulace přinášejí přinejmenším určité podněty Schmausovy práce jako *Die Spannung von Metaphysik und Heilsgeschichte in der Trinitätslehre Augustins* / in: *Studia Patristica VI*, hrsg. von F. L. Cross, *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, Bd. 81, Berlin 1962, 503 – 518 / , jakož i *Die Denkform Augustins in seinem Werke „De Trinitate“* , München 1963 / *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften – abgedruckt auch in: Theologisches Jahrbuch*, hrsg. A. Dänhardt, Leipzig 1964, 504 – 521 /. Zejména by však běželo o Schmausovu rozsáhlou práci *Die Psychologische Trinitätslehre des heiligen Augustinus* / Münster 1927, dotisk 1967 / , v níž se na mnoha místech hovoří též o roli Maria Victorina. Něco podobného platí o G. Kretschmarovi a jeho práci *Studien zur frühchristlichen Trinitätstheologie*, Tübingen 1956. Zdá se mi také, že autor disertace nevyužil studie P. Hadota *Das Bild der Dreifaltigkeit in der Seele bei Victorinus und dem heiligen Augustinus*. In: G. Maurach /hrsg./, *Römische Philosophie*, Darmstadt 1976, 298 -340.

Z á v ě r

Předkládanou disertační práci pokládám po všech stránkách za vynikající a vzornou. Má historicky klíčové a přitom stále vysoce aktuální téma, pracuje příkladně s primární i sekundární literaturou a otevírá široké pole dalšímu filosofickému i teologickému bádání.

Doporučuji ji tedy přijmout k obhajobě a ocenit ji nejvyšším stupněm.

V Sázavě 4. května 2006

Doc. Dr. Karel Floss